

Olasz. Ez a népnév, ha nem is túl gyakran, de előfordul Magyarországon vezetéknevként. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében az alábbi helységeekben élnek *Olasz* vezetéknevű emberek: Kisléta, Mátészalka, Nyíregyháza, Nyírmihálydi, Nyírpazony (gyakori), Szakoly és Tiszavasvári. Tudomásom szerint még a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Borsodivánkán gyakori név. — KÁZMÉR MIKLÓS a TESz. alapján adja meg a jelentést: '1. nyugati újlatin nyelvet beszélő ember, 2. itáliai ember' (Régi magyar családnevek szótára. XIV—XVII. század. Bp., 1993. 874—5). Az EWUng. (1058) már pontosabb: '1. neolateinisch, 2. italienisch', és a magyarázatban megjegyzi, hogy a szerb-horvátban és a szlovénben a *vlach*, *vlasi* (Pl.) szónak van (volt) 'Rumäne' jelentése is. Ez magyarországi adatokkal is igazolható. — BÉLAY VILMOS „Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig” (Bp., 1943.) című munkájában kétségtelenül az *Oláh* családnév az általános, és itt és ekkor a névviselő valóban román volt, vagy román ősökre ment vissza, ha az illető magyar, német vagy ruszin volt. Uglya adattárában (i. m. 209—10) azonban más elnevezésekre is akadtam: 1435: Gr. *Woloz* f. Stan, 1440: *Volosz* f. Stan, 1448: *Olaz* (keresztnev nélkül), 1471: St. *Wlaz* (*Wolaz*), 1484: Jo. *Wolaz*, 1500: To. *Volyoz*, 1515: T. *Wolaz*, 1542: To. *Woloz*, 1553: Fr. *Volaz*, 1600: Alex. *Volaz*. A név még előfordul Izán is: 1673: *Olasz* Demjen (i. m. 156). Így tehát Máramarosban az *olasz* szónak 'román' jelentése is lehetett, s csak később vált véglegessé jelentésvesztéssel az 'itáliai, talján' jelentés. Kijelenthetjük tehát, hogy az Északkelet-Magyarországon élő *Olasz* vezetéknevűek ősei nem feltétlenül itáliai származásúak, hanem a román eredet is szóba jöhet.

(E felvetés azonban további név- és hangtörténeti megerősítést kíván.) Az eredeti *Vlach* csak Nagybocskórról adatolható, a továbbképzett alakok gyakoribbak: *Vlasin* ~ *Vlaszin* (Aknarahó, Bedő, Mojszén, Ruszkova), *Volosin* ~ *Voloszin* (Kricsfalva).

Spanyol. KÁZMÉR MIKLÓS nem kevesebb mint 32 népvét sorol fel és elemez családnév-szótárában. Ezek között azonban nem szerepel a *Spanyol* vezetéknev. Maga a *spanyol* közszo viszonylag későn bukkan fel írásbeliségünkben a következő formákban: 1539: *spaniolok tul*, 1551: *Spanyorok*, 1645: *ispanyol*, 1664: *Spanyór* (EWUng. 1351). Tinódi Lantos Sebestyén „Az vég Temesvárbán Losonczy Istvánnak haláláról”, 1552-ben írt művében többnyire *Spaniol*-ként fordul elő.

Családnévként csak 1745-ből tudom adatolni a Zala megyei Pakodról: Franciscus *Spanyor*, illetve Catherina *Spanyór* (ÖRDÖG FERENC, Zala megye népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1745—1771. Budapest—Zalaegerszeg, 1991. 1: 211, 216). Szabolcs megyében ma is több községben viselik: Ajak (gyakori név), Kisvárdá, Szabolcsveresmart. Ajak község római katolikus kereszteleési anyakönyvében 1828-ban szerepel egy Johannes *Spanyol* nevű ember. Ha megnézzük Budapest 2000. évi telefonkönyvét, ott 3 *Spanyol*, 3 *Spanyor* és 2 *Spanyur* előfizető neve fordul elő.

1. Közvetlen kapcsolat a spanyolokkal. — Az első nyomok az Árpád-korig vezetnek. Imre király 1196-ban feleségül vette III. Alfonz aragóniai király leányát, Klemenciát, aki nyilván szép számú kísérettel jött. Ám ennek semmiféle nyelvi nyoma nincs. 1551, illetve 1552-ben Temesvár két ostromakor a védők között jelentékeny számú spanyol katonaság is volt. Tinódi dicsőően emlékezik meg róluk. Az életben maradtak részben török fogságba estek, részben el is mentek, de néhányan Magyarországon is maradhattak — bár erről nem szólnak a forrásaink. A harmadik kapcsolat is Temesvárhoz kötődik. A császári csapatok 1716-ban visszafoglalták a töröktől Temesvárt, illetőleg az egész bánáságot. Kétszer is történt hatósági kísérlet arra, hogy a gyér lakosságú területet benépesítsék. A második volt a jelentősebb. 1736-ban Mercy Klaudius Florimundus, a temesi bánáság kormányzója Barcelona és Biscaya vidékéről Mercyfalvára, Nagybecskerekre, Temesvárra és Versecse spanyolokat is telepített (PallasLex. 15: 144). Ám ugyanott ezt is olvashatjuk „a század ötödik tizedében már csak az anyakönyvekben volt meg a nyomuk”. Ezt azért fenntartással kell fogadnunk, hiszen például a mercyfalvi Lo Presti család igenis élt, sőt Lo Presti Árpád az 1848—49-es szabadságharcban a honvédsereg őrnagya volt. A nem nagy létszámú spanyol telepesek tehát szétszóródhattak az országban, miként a meglevő vezetéknevek is bizonyítják.

2. Közvetett kapcsolat a spanyolokkal. — A Radv. Csal. (1: 95) a következőket írja: „A XVI. század két utolsó évtizedében a hacukák eltűnnek, és helyöket a *spanyol köntös* foglalja el, melyet a nyitott, ujjatlan fűzős vállra vettek fel. Divatja majdnem a XVII. század végéig tartott, és egyszerűen *janker* névvel is neveztetett”. Eredeti szövegben 1579-ből: „...egi Azzoni embernek valo *Spaniol keonteos*, heolgiel bellet” (i. m. 2: 31 — én emeltem ki: M. L.). Továbbá ugyanezen könyvben — passim — 1603 és 1670 között megtalálhatjuk a *spanyol varrás*-t és 1590 és 1671 között a *spanyol him*-et többször is. Emlegetik még a lengyel, magyar, olasz és török varrást is, de ezek jóval ritkábban fordulnak elő, mint a spanyol. Ha nem is túlzott bátorsággal, de kijelenthetjük, hogy a *Spanyol* családnév adásának alapja lehetett a mesterség, azaz spanyolköntös-készítő, a spanyolos női ruha készítője, spanyolhímvarró.

Ismeretes volt Magyarországon a XVII. századtól a spanyol konyha is. A csáktornyai Zrínyi-udvar szakácskönyvében ez áll: „Olla putrida. Olasz káposztát *spanyur* módra főzni” (Szakács mesterségek könyvecskéje. Magyar Hírmondó. Bp., 1981. 142). Misztótfalusi Kis Miklós szakácskönyvében (1695): „*Spanior* lév” (uo. 119). Bornemisza Anna szakácskönyve 1680-ból (Bukarest, Kriterion, 1983.) ismer (passim) *spanyórpastetumot*, -tortát, -rántottát, illetve a *spanyorfánkot* kilenc módon tudja elkészíteni. Nem tartom valószínűnek, hogy a *Spanyol* vezetéknev a szakácságra megy vissza, de kizárni sem tudom.

Érdekes, hogy a jelzős szerkezetekben, az összetett szavak előtagjaként a *spanyol* a leggyakoribb népnév, bár kb. 80%-ban a XIX. század végén, a XX. század elején fordulnak elő.

3. Tudákos magyarázat. — NAGY IVÁN a következőket írja: „*Spanyol család*. Ismeretes közülök Spanyol István, ki Martonoson született, 1552-ben Temesvár védelme

alatt török fogságba esett, honnan csudálatos ügyessége és bátorsága által megszabadult” (Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pest, 1863. 10: 328). Forgách Ferencre hivatkozik, aki valóban leírta az eseményt, csakhogy nála Stephanus Hispanus van. A *hispanus* szónak azonban ’ispán’ jelentése is volt. Ebben Tinódi is megerősít bennünket: „Az Borbás ispán és az István *ispán*...” (Krónika. Bibliotheca Hungarica. Bp., 1984. 192). Tehát a várvédő és a török fogságból megszökött Istvánnak a tisztsége volt *ispán*, a családneve nem lehetett *Spanyol*. Ezt nagyon jól látta KÁZMÉR MIKLÓS is, amikor a *Spanyol* vezetéknevet nem vette fel a szótárába. Az azonban igaz, hogy az *ispán*-t a XVI. században (pl. Heltai, Pesti) írták *hispán*-nak is, KÁZMÉR MIKLÓS hatot említ *Hyspan*, *Hispan* formában (Régi magyar családnevek szótára. XIV—XVII. század. Bp., 1993. 499). Az *ispán* ~ *hispan(us)* nevet először Kézai Simon kapcsolta össze, majd folytatta Thuróczi János is — volt tehát előzmény, még akkor is ha sem az alap, sem a következmény nem vehető komolyan.

MIZSER LAJOS